

Grammaticalization: Current views and issues. Edited by Katerina Stathi, Elke Gehweiler and Ekkehard König. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 2010. (Studies in Language Companion Series, 119.) VIII + 379 s. ISBN 978–90–272–0586–5. 99 euro

Formal Evidence in Grammaticalization Research. Edited by An Van Linden, Jean-Christophe Verstraete and Kristin Davidse. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 2009. (Typological Studies in Language, 94.) VIII + 344 s. ISBN 978–90–272–0675–6. 99 euro

Heiner Böhmer: **Grammatikalisierungsprozesse zwischen Latein und Iberoromanisch.** Tübingen: Narr Verlag 2010. (ScriptOralia, 136.) XII + 548 s + CD. ISBN 978-3-8233-6564-8. 128 euro

Tři nové knížky o gramatikalizaci

Stála by za malé pojednání ze sociologie vědy otázka, která témata a proč jsou častá v dnešní jazykovědě, a jistě by při tom byla užitečná pravěká definice módnosti ve vědě podaná Vilémem Mathesiem: módní je práce „psaná bez vnitřního zájmu a podniknutá pouze proto, že o problému tom psali jiní a ukázali, jakého schematu je možno použít. Tím se thema, o něž jde, stává modním, neboť práce původní je napodobena hromadně a mechanicky“ (Mathesius 1915, 474). Jedno z takových dnešních témat je, jak se zdá, i tzv. gramatikalizace. Nicméně i přes svou módnost v Mathesiově smyslu jsou otázky gramatikalizace myslím skutečně zajímavé a také ve třech knížkách, na které zde chceme upozornit, k nim najdeme leccos hodného přečtení. První knížka se snaží problém gramatikalizace uchopit obecněji z jeho různých aspektů, druhá se chce soustředit na jeho jeden – ovšem podstatný – aspekt a konečně třetí aplikuje gramatikalizační optiku na jeden konkrétní jazykový vývoj.

1. O gramatikalizaci obecněji

První knížka je souborem tištěných verzí referátů, které zazněly na sympoziu s názvem „What’s new in grammaticalization?“, konaném v Berlíně v květnu 2007. Vydavatelé referáty seskupili do tří velkých částí, přičemž obsah referátů zároveň – jak je dnes obvyklé, byť obvykle trochu nadbytečné – resumovali v úvodu (*Introduction*; s. 1–13).

V první z velkých částí nacházíme šest textů, jejichž autoři se zabývají obecnými otázkami týkajícími se gramatikalizace (*Part I: Basic questions*; s. 15–177). Gabriele Diewald ve svém příspěvku s málo průhledným názvem řeší tři nejobecnější gramatikalizační problémy: co je to gramatikalizace, co je to explicitní vyjádření gramatického významu a co je to gramatický význam (*On some problem areas in grammaticalization studies*; s. 17–50); vřele souhlasíme, že hlavním důvodem nejasností v těchto otázkách je nejasnost v definici pojmu gramatika, nicméně s politováním konstatujeme, že se ani autorce do této netriviální otázky moc jasnosti vnést nepodařilo. Graeme Trousdale na příkladech z angličtiny řeší některé otázky spojené s přístupem ke gramatikalizačním jevům z hlediska tzv. konstrukční gramatiky (*Issues in constructional approaches to grammaticalization in English*; s. 51–71); souhlasíme s obecným tvrzením, že je gramatikalizační jevy třeba zkoumat v souvislostech, jen si nejsme jisti, zda tzv. konstrukce představují dostatečně širokou takovou souvislost, ani zda konstrukční gramatika je vhodným nástrojem k čemukoli. Zajímavější je třetí příspěvek, v němž René Schiering diskutuje jeden z gramatikalizačních parametrů, totiž redukci fonologické formy neboli erozi (*Reconsidering erosion in grammaticalization: Evidence from clitization*; s. 73–100); záslužně při tom mj. upozorňuje, že při gramatikalizačních zkoumáních je nutno brát v úvahu také strukturní kontext daných jevů, na což gramatikalisté obvykle zapomínají. Svenja Kranich chtěla ukázat, že subjektifikace sémantiky je charakteristická pro počáteční stádia gramatikalizace, zatímco pro pokročilejší stádia je naopak příznačná objektifikace významu gramatikalizujících se elementů (*Grammaticalization, subjectification and objectification*; s. 101–121); rádi bychom tomu věřili, ale není nám bohužel zcela jasný rozdíl mezi subjektivními a objektivními odstíny jazykového významu. Muriel Norde podává v podstatě výťah ze své mezitím vyšlé knížky o degramatikalizaci (Norde 2009), o níž jsme referovali v minulém čísle tohoto časopisu

(*Degrammaticalization: Three common controversies*; s. 123–150). V posledním textu obecného oddílu, který by možná patřil spíš do oddílu případových studií, pojednává David Willis o vzniku nového vyjadřování kondicionálu v slovanských jazycích typu českého *četl by sem místo četl bych*, založeného na spojení určité kondicionálové partikule s préteritem (*Degrammaticalization and obsolescent morphology: Evidence from Slavonic*; s. 151–177); byť tento příspěvek obsahuje z pohledu specialistova některá klopýtnutí, je ho pro jeho zajímavost možno i slavistickým specialistům doporučit k četbě.

Příspěvky z druhé velké části se mají týkat vztahu gramatikalizace a obecných otázek vysvětlování jazykových změn (*Part II: Grammaticalization and the explanation of language change*; s. 179–293). Olga Fischer obhajuje zásadní důležitost pojmu analogie pro vysvětlování gramatikalizačních jevů a zároveň nezbytnost zohlednění strukturního kontextu daného jazyka při gramatikalizačních bádáních (*An analogical approach to grammaticalization*; s. 181–219); spolu s mladogramatiky a strukturalisty rádi s autorčiným novým upozorněním na tyto staré zásady souhlasíme. Gunther De Vogelaer na příkladech gramatikalizace osobních zájmen v západogermánských a románských jazycích podobně upozorňuje na důležitost analogie pro selekci určité gramatikalizační cesty (*Does grammaticalisation need analogy? Different pathways on the 'pronoun/agreement marker'-cline*; s. 221–240); i tento příspěvek – jakkoli zajímavý – se zdá patřit spíš do části s případovými studiemi, přinejmenším proto, že je pro něj třeba jisté dávky specialistova předporozumění. Debra Ziegeler ukazuje na příkladech ze singapurské angličtiny, co může gramatikalizace vypovídat pro uchopení pravidla o totožnosti subjektů hlavní a infinitivní věty (*What grammaticalisation can reveal about same-subject control*; s. 241–272); kdo pracuje o této problematice, může si tento text přečíst, ostatní jej mohou přeskočit. Poslední text prostřední části, jehož autorkami jsou Elisabeth Stark a Natascha Pomino, se zabývá vývojem latinských neutrových zájmen v prostředky vyjadřování neindividuálnosti ve španělštině (*How the Latin neuter pronominal forms became markers of non-individuation in Spanish*; s. 273–293) a platí o něm totéž, co o textu předchozím.

Ve třetí části pak jsou tři případové studie mikrogramatikalizací (*Part III: Case studies of micro-processes of grammaticalization*; s. 295–372) s natolik silnou mikroperspektivou, že postačí jen výčet jejich názvů: Elke Gehweiler: *The Grammaticalization of the German adjectives lauter (and eitel)* (s. 297–322); Katerina Stathi: *Is German gehören an auxiliary? The grammaticalization of the construction gehören + participle II* (s. 323–342); Letizia Vezzosi: *Micro-processes of grammaticalization: The case of Italian l'un l'altro* (s. 343–372).

Co je tedy nového v gramatikalizaci, jak se ptal název berlínské konference? Podle odpovědí otištěných referátů se zdá, že vlastně celkem nic. K přečtení doporučujeme snad jen Gabriele Diewaldovou pro obecnost pojednávaného tématu, příp. i Reného Schieringa a Olgu Fischerovou pro zmíněné upozornění na důležitost strukturních souvislostí, a slavistům pak doporučujeme Davida Willise pro v jistém smyslu alternativní perspektivu, z níž je jím pojednáván jev viděn.

2. O systémových aspektech gramatikalizace

Také druhá knížka je sbírkou tištěných verzí referátů, které zazněly na konferenci, tentokrát konané už v únoru 2005 v Lovani; o čem přesně tato konference byla, však recenzent bohužel nemůže říct, protože jejímu názvu nerozumí: „From ideational to interpersonal: Perspectives from grammaticalization“. A také vydavatelé této knížky obsah referátů resumovali v úvodu (*Introduction*; s. 1–16). V něm se rovněž dovídáme (s. 2), že hlavním záměrem svazku je upozornit na důležitost vnitrosystémových faktorů gramatikalizace a na důležitost hledání (operativních) kritérií gramatikalizace. Souhlasíme, že obojí bylo v gramatikalizačním nadšení posledních let poněkud upozaděno, byť samotné upozornění na tuto skutečnost není nikterak nové (srov. Heltoft et al. 2005, Vykypěl 2006, 67).

Hned v prvním příspěvku se pak Olga Fischer na příkladu anglických modálních konstrukcí zabývá domýšlením jednoho z Lehmannových parametrů gramatikalizace, totiž parametru rozsahu

(*On problem areas in grammaticalization: Lehmann's parameters and the issue of scope*; s. 17–42). Podobně Zygmunt Frajzyngier na příkladu velmi neikonické gramatikalizace tónu v čadských jazycích ukazuje, že motivaci každého jednotlivého procesu gramatikalizace, přinejmenším stejně důležitou jako univerzální faktory, představuje situace systému každého jednotlivého jazyka (*Grammaticalization within and outside of a domain*; s. 43–62).

Po těchto dvou prvních příspěvcích, odpovídajících výše zmíněnému obecnému záměru svazku, však bohužel následuje už jen řada více či méně konkrétních přírodových studií, jejichž obecné poselství zůstává tu méně, tu více nejasné. Důkladnou sinologickou studii je příspěvek tří autorů, Foong-ha Yap, Pik-ling Choi a Kam-siu Cheung, pojednávajících o gramatikalizaci čínského substantiva *di* 'bottom' do spojky a genitivní partikule (*Delexicalizing di: How a Chinese noun has evolved into an attitudinal nominalizer*; s. 63–91). Daan Van de Nest v jiné důkladné specialistické studii obhazuje vysvětlení vzniku bezspojkových podmínkových vedlejších vět v angličtině a němčině z parataktického spojení otázky a možné eventuality (Should conditionals be emergent...: *Asyndetic subordination in German and English as a challenge to grammaticalization research*; s. 93–136). Hans Smessaert a William Van Belle píšou pro nederlandisty o nizozemském adverbium *anders* (*From manner expression to attitudinal discourse marker: The case of Dutch anders*; s. 137–189). Mirjam Fried pojednává v rámci konstrukční gramatiky o staročeských participiálních adjektivech (*Grammaticalization and lexicalization effects in participial morphology: A Construction Grammar approach to language change*; s. 191–223). Reijirou Shibusaki píše pro japanisty o japonských osobních zájmenech (*Frequency as a cause of semantic change: With focus on the second person form omae in Japanese*; s. 225–244). Sung-Ock Sohn přináší důkladné koreanistické pojednání o vzniku a funkci korejského interaktivního formantu *-canh-* (*The role of frequency and prosody in the grammaticalization of Korean -canh-*; s. 244–273). Meichun Liu píše o vznikání neurčitého členu v mandarínské čínštině na Tchaj-wanu (*Emergence of the indefinite article: Discourse evidence for the grammaticalization of yige in spoken Mandarin*; s. 275–288). Konečně Julia Schlüter řeší otázku postavení anglického slovesa *to dare* na skále mezi gramatickými a lexikálními slovesy (*To dare to or not to: Is auxiliization reversibel?*; s. 289–325).

Jak možná vidno, většina textů bude asi recipovatelná jen se značnou dávkou specialistického předporozumění. Čistě subjektivně doporučuje recenzent obecný text Olgy Fischerové a pro bohemisty pak příspěvek Mirjam Friedové pro jeho v bohemistice velmi netradiční perspektivu.

3. O gramatikalizaci od latiny k iberorománštině

Poslední knížka, na niž zde chceme upozornit, je asi nejzajímavější. Má několik témat. Jedním je obecné téma explikativní síly teorie gramatikalizace, dalším samotný vývoj od latiny k románštině na Iberském poloostrově a jakýmsi podtextovým tématem, skrytým za témata dílčími a zároveň vlastně nejobtížnějším, je aporijní otázka, jak – jinými než autorovými slovy řečeno – zahlédnout *langue* skrze *parole*, totiž jak v jednotlivých konkrétních textech a jejich variabilitě najít jazykový systém a pak ještě umocněno, jak v reverzibilní variabilitě textů najít ireverzibilní vývoj jazykového systému. Před tuto otázku se svými rozsáhlými soubory textů dnes staví tzv. korpusová lingvistika a postavil se před ni i autor svou prací s rozsáhlým korpusem listin z Iberského poloostrova psaných raněstředověkou latinou, shromážděných na přiloženém CD.

Obsah knihy je následující. První dvě kapitoly jsou úvodové: nastiňují stav bádání a strukturu knihy (*Einleitung (mit einer Skizze der Forschungsgeschichte)*, s. 1–10; *Schematische Darstellung der verschiedenen Gesichtspunkte der Untersuchung und der ihr zu Grunde liegenden Theorien*, s. 11–15). Z pohledu gramatikalizačních bádání je nejdůležitější třetí kapitola: jednak obecně přináší diskusi různých koncepcí gramatikalizace na obecném pozadí otázky po uchopení a pochopení jazykové změny, jednak konkrétně popisuje, která gramatikalizační témata jsou relevantní pro vývoj od latiny k románským jazykům (*Grundlagen der Beschreibung und Erklärung des grammatischen Sprachwandels*, s. 16–203); myslíme, že zejména obecná část rozhodně stojí za přečtení, máme ale

obavu, že zejména anglofonní badatelé v oblasti gramatikalizace si ji nepřečtou, protože většinou neumějí (dost dobře) německy. Po této obecně-teoretické kapitole přicházejí obecně-metodologická čtvrtá kapitola s exkurzivním dodatkem kapitoly páté o zajímavé otázce po možnostech rekonstrukce mluveného jazyka: v nich se – obecně i romanisticky – řeší problém, jak uchopit korpus textů, s nímž autor chce pracovat (*Die sprachexterne Seite und die Beschränkungen der Aussagefähigkeit*, s. 204–303; *Methodischer Exkurs: Bedingungen und Möglichkeiten der Rekonstruktion vergangener mündlicher Sprache*, s. 304–308); tuto část lze doporučit zase zejména textovým a korpusovým lingvistům. Nato přichází specialistické jádro knihy v šesté kapitole: samotná analýza listinného korpusu z hlediska toho, jak se v něm reflektují gramatikalizační změny od latiny k iberorománským jazykům (*Analyse der sprachentwicklungsrelevanten Phänomene im Urkundenlatein der Iberischen Halbinsel*, s. 309–496). Sedmá kapitola přináší závěry celé knihy (*Fazit*, s. 497–500).

Zda byla autorova snaha ve svých konkrétních aspektech úspěšná, musejí přirozeně posoudit romanističtí specialisté. Z obecného hlediska je třeba říct, že tato kniha – podobně jako například stejně korpusově založená nedávno vyšlá kniha bohemistická (Zikánová 2009) – ukazuje, že kvantitativní cestou možno jít. Jen je otázka, zda dosažené výsledky jsou zcela úměrně vynaložené námaze.

Literatura

- Heltoft, L. – Nørgård-Sørensen, J. – Schøsler, L. 2005. Grammatikalisierung som strukturforandring. In: *Grammatikalisierung og struktur*. Ed. L. Heltoft, J. Nørgård-Sørensen, L. Schøsler. København, 9–30.
- Mathesius, V. 1915. Několik poznámek k mým studiím syntaktickým a jejich kritice ve Vědě České. *Časopis pro moderní filologii* 4, 473–475.
- Norde, M. 2009. *Degrammaticalization*. Oxford.
- Výkypěl, B. 2006. *Essais zur Prager Typologie*. München.
- Zikánová, Š. 2009. *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620)*. Praha.

Bohumil Výkypěl
vykypel@iach.cz

Gisa Rauh: Syntactic Categories: Their identification and description in linguistic theories. Oxford: Oxford University Press 2010. (Oxford Surveys in Syntax and Morphology, 7.) 376 S. ISBN 978-0-19-928143-5 29,99 £ (paperback)

Knihy Gisy Rauh, profesorky anglistické lingvistiky na univerzitě ve Wuppertalu, má důležité i zajímavé téma: identifikaci a popis gramatických kategorií (po americku nazývaných kategorie syntaktické). Důležité je toto téma zejména z teoreticko-metodologického hlediska uchopení jazyka, zajímavé pak zejména z empirického hlediska práce s jazyky.

Obsah knihy je následující. V úvodu se krátce vysvětluje téma a záměr práce (*Introduction*; s. 1–12). Druhá kapitola pojednává o „tradičním“ pojetí slovních druhů od antiky do 19. století (*The traditional parts of speech*; s. 13–30), třetí pak o gramatických kategoriích v americkém strukturalismu (*The American Structuralists' approach: Syntactic categories as distributional classes*; s. 31–53). Troufl bych si odhadnout, že tyto dvě kapitoly se historikům lingvistiky moc líbit nebudou, resp. tam v podstatě nenajdou nic, proč by je měli číst. Na to přichází kapitola věnovaná ranému chomskyánství, o níž platí v zásadě totéž, co o dvou kapitolách předchozích (*Syntactic categories in early Generative Grammar*; s. 54–81). Pátá kapitola pod svým neprůhledným názvem přináší pojednání o pozdějším vývoji chomskyánské teorie až do současnosti (*Categories, features, and projections*; s. 82–149). Pod podobně neprůhledným názvem se pak v šesté kapitole líčí generativistické alternativy k Chomskému (*Syntactic features, functional features, and feature structures*;